Spis treści

Słowo wstępne 9

Arkadiusz Babczuk: Miękkie ograniczenia budżetowe jednostek samorządu terytorialnego 11
Grażyna Borys: Świadectwa pochodzenia jako instrument wspierający kogenerację 26
Martina Černíková: The Most Considerable Changes of the Tax Legislation in the Context of the Public Budgets Stabilization in the Czech Republic 35
Jarosław Dziuba: Wykorzystanie przychodów zwrotnych w gospodarce finansowej powiatów w Polsce 41
Andrzej Koza: Wsparcie ze środków publicznych przedsiębiorczości bezrobotnych osób niepełnosprawnych 53
Damian Kubiak: Zmiany na rynku pracowniczych programów emerytalnych w Polsce 62
Alina Majczyna: Rola Funduszu Dopłat w realizacji programów dopłat do kredytów mieszkaniowych 72
Martina Prskavcová: Tax Policy in Taiwan (Republic of China) 82
Ivana Šimíková: Mundell-Fleming Model and Maastrichts Fiscal Convergence Criteria: Fiscal and Budgetary Stabilization Need in the Context of EMU 91
Jana Šmídová: Is Contemporary Tax Book in the Czech Republic Really Tax Book? 96
Melania Bąk: Wartości niematerialne i prawne w aspekcie prawa bilansowego i podatkowego oraz Międzynarodowych Standardów Rachunkowości..... 102
Zdeněk Brabec: The Financial Evalutation of the Capital Project (Construction of the Minibike Circuit) 118
Šárka Čechlovská: Project Finance – an Alternative Method of Corporate Financing 127
Marketa Dubová, Helena Jáčová, Marie Šimonová: Analysis of E-learning Materials Benefits of Course „Selected Problems of Financial Management" for Different Target Groups of Users 132
Olga Hasprová: Comparison of Selected Items of Company and Insurance Company's Liabilities Balance Sheets 150
Josef Horák: Development of Czech Accounting from the End of 19th Century until the Present Time 156
Radana Hojná: Costing and Its Usage in Product Management 162
Helena Jáčová: Assessment of Suitability of Selected Indicators for Specification of Economically Depressed Areas in the Liberec Region 169
Joanna Kogut: Wpływ zmian projektu ustawy o rachunkowości na rachunkowość jednostek gospodarczych 182
Olga Malíková: Leases of the Asset and its Depreciation – Differences in Reporting under the Czech Legislation and Standards IFRS 195

Šárka Nováková: Economic Aspects of the Ecological Risks Assessment of the Industrial Accident 205
Magdalena Swacha-Lech: Istota finansów behawioralnych 211
Jacek Adamek: PLS i jego odwzorowanie w produktach bankowości islamskiej na przykładzie kontraktu *musharakah* 221
Elżbieta Hajduga: Przeglad uwarunkowań rozwoju działalności reasekuracyjnej w Polsce 232
Alicja Janusz: Ekonomiczne przesłanki tworzenia sieci bezpieczeństwa pośredników finansowych 241
Wojciech Krawiec: Realizacja polityki inwestycyjnej polskich funduszy nieruchomości 252
Robert Kurek: Rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe zakładu ubezpieczeń – nowe podejście w Solvency II 265
Teresa Orzeszko: Zasady funkcjonowania rezerw na straty kredytowe w argentyńskich bankach 273
Beata Owczarczyk: Analiza porównawcza rozwoju działalności bancassurance we Francji, w Niemczech i w Polsce 289
Agnieszka Ostalecka: Metody przezwyciężania kryzysu azjatyckiego – wybrane aspekty 300
Małgorzata Solarz: Upadłość konsumencka w wybranych krajach 311

Summaries

Arkadiusz Babczuk: Soft Budget Constraints in Municipalities 25
Grażyna Borys: Certificates of Origin as the Cogeneration Supporting Instrument 34
Martina Černíková: Istotne zmiany w prawie podatkowym w kontekście stabilizacji budżetu Republiki Czeskiej 40
Jarosław Dziuba: Implementation of Recovered Revenues in Financial Economy of Districts in Poland 52
Andrzej Koza: The Public Funds for Support of Self-employment Among Handicapped Persons 61
Damian Kubiak: Changes on the Employee Pension Programs' Market in Poland 71
Alina Majczyna: The Meaning of Subsidy Fund in Financial Programmes to Support National Housing 81
Martina Prskavcová: Polityka podatkowa na Tajwanie (Republika Chińska) 89
Ivana Šimíková: Model Mundella-Fleminga oraz fiskalne kryteria konwergencji z Maastricht: potrzeba stabilizacji fiskalnej EMU 95
Jana Šmídová: Czy współczesna książka podatkowa w Republice Czeskiej jest rzeczywiscie książką podatkową? 101
Melania Bąk: Intangible Assets in View of Balance and Tax Law and International Accounting Standards 116
Zdeněk Brabec: Finansowa ocena projektu kapitałowego (konstrukcja toru do minimotocykli) 126

Šárka Čechlovská: Finansowanie projektowe jako alternatywna metoda finansowania przedsiębiorstwa 131
Marketa Dubova, Helena Jacova, Marie Simonova: Analiza korzyści materiałów kursu e-learning „Wybrane problemy zarzadzania finansowego dla różnych grup docelowych użytkowników” 149
Olga Hasprová: Porównanie wybranych elementów pasywów bilansów przedsiębiorstwa i firmy ubezpieczeniowej 155
Josef Horák: Rozwój rachunkowości w Czechach od końca XIX wieku do czasów obecnych 161
Radana Hojná: Kalkulacja kosztów i jej wykorzystanie w zarządzaniu produktem 168
Helena Jáčová: Ocena stosowności wybranych czynników do wyodrębnienia regionów słabiej rozwiniętych w regionie Liberca 181
Joanna Kogut: The Influence of Changes in Accountancy Act Draft on the Accountancy of Business Entities 194
Olga Malíková: Leasing aktywów i ich amortyzacja – różnice w sprawozdawczości według ustawodawstwa czeskiego i standardów IFRS 204
Šárka Nováková: Ekonomiczne aspekty pomiaru ryzyka ekologicznego wypadków przemysłowych 210
Magdalena Swacha-Lech: The Essence of the Behavioural Finance 220
Jacek Adamek: Profit and Loss Sharing and its Representation in Islamic Banking Products Based on the Example of *Musharakah* Contract 231
Elżbieta Hajduga: A Review of Reinsurance Development Causations in Poland 240
Alicja Janusz: Economic Indications for Creating Safety Networks of Financial Intermediaries 251
Wojciech Krawiec: The Realization of Investment Policy of the Polish Investment Fund 264
Robert Kurek: Technical-Insurance Provisions of an Insurance Company – New Attitude in Solvency II 272
Teresa Orzeszko: Loan Loss Provisioning in Argentinean Banks 288
Beata Owczarczyk: Comparative Analysis of the Development of Bancassurance Activity in France, Germany, and in Poland 299
Agnieszka Ostalecka: The Methods of Asian Crisis Overcoming – Chosen Aspects 310
Małgorzata Solarz: Consumer Insolvency in Selected Countries 322

PRACE NAUKOWE UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO WE WROCŁAWIU
Nr 16 — 2008
Finanse i rachunkowość – teoria i praktyka

Jacek Adamek

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

PLS I JEGO ODWZOROWANIE W PRODUKTACH BANKOWOŚCI ISLAMSKIEJ NA PRZYKŁADZIE KONTRAKTU *MUSHARAKAH*

1. Wstęp

Islamskie instytucje finansowe[1] są przedmiotem wielu badań, ukierunkowanych zarówno na rozpoznanie potencjału rozwojowego tej formy pośrednictwa finansowego, jak i na zgłębienie zasad tworzących podstawy prowadzonej przez nie działalności. Założenia koncepcyjne, z których wyrastają podwaliny operacyjnych charakterystyk tzw. finansów islamskich, tkwiące w Koranie oraz Szariacie, zobowiązują osoby zainteresowane tym modelem rynku usług finansowych do ich rozpoznania, zrozumienia i akcentowania w procesie ukazywania: specyfiki jego produktów, zasad ich świadczenia, wzajemnych powiązań i uwarunkowań, jakie charakteryzują działalność islamskich instytucji finansowych. Powyższe przesłanki stały się podstawą wyznaczenia celów artykułu, którymi są:

- próba ukazania istoty jednego z założeń tkwiących u podstaw tzw. islamskiej koncepcji finansów, tj. zasady podziału zysków i strat wiązanych z transakcją zwrotnego finansowania, zwanej regułą PLS (*profit and loss sharing*) oraz
- prezentacja zastosowania tej normy w konstrukcji teoretycznych założeń kontraktu *musharakah* wraz z charakterystyką praktyki wykorzystania tej transakcji w różnych jej odmianach.

[1] Zbiór tych podmiotów obejmuje: banki islamskie, niebankowe islamskie podmioty finansowe, takie jak spółki leasingowe i factoringowe, spółdzielnie finansowe, fundusze *private equity*, fundusze *venture capital*, podmioty ubezpieczeniowe i reasekuracyjne, domy brokerskie, domy inwestycyjne itp. Przyjmuje się że podmioty te w liczbie 284 funkcjonują w 38 krajach świata. Zob. [10, s. 6].

Za tezę opracowania przyjęto stwierdzenie, zgodnie z którym islamskie instytucje finansowe, poszukując możliwości rozwojowych, muszą dokonywać zmian w operacyjnych charakterystykach swych produktów, często decydując się na odchodzenie od i/lub poluźnianie norm, jakie stały się podstawą ich konstrukcji. Przykładem tego rodzaju działań staje się kontrakt musharakah, który z jednej strony posiada wiele swoich odmian i mutacji, z drugiej zaś znacznie ogranicza swój udział w portfelach inwestycyjnych islamskich instytucji finansowych.

2. Finanse islamskie – założenia, cechy

Islamskie instytucje finansowe opierają swoją działalność na zasadach Koranu, które w sposób bezpośredni determinują zarówno cele, jak i sposoby ich realizacji. Wśród nich główną rolę odgrywają następujące reguły [5, s. 16]:

- sprawiedliwości,
- unikania odsetek,
- unikania spekulacji,
- skupienia na religijnie dozwolonych operacjach,
- realizacji innych etycznych celów.

Analiza literatury tematu [zob. 2, s. 8, 9, 14-16, 21, 30, za 5, s. 17] oraz praktyki finansów islamskich pozwala zdefiniować ich atrybuty, w sposób fundamentalny odróżniające je od cech właściwych finansom cywilizacji zachodniej. Należą do nich m.in. promowanie podziału majątku i ryzyka czy też dążenie do stanu, w którym transakcje podejmowane w gospodarce opierałyby się na stosunkach kapitałowych, nawiązywanych w świadomości ponoszonego ryzyka, nie wykorzystywały zaś stosunków kredytowych (podejście takie wymusza na elementach tworzących gospodarkę czynne uczestnictwo w systemie, nie zaś budowanie klasy rentierów).

Kolejnym istotnym czynnikiem odróżniającym finanse islamskie jest ich oparcie na podstawach etycznych i podporządkowanie im wszelkiej aktywności gospodarczej. W systemie tym decydującą rolę odgrywa tzw. filtr moralny, działający na poziomie sumienia przedsiębiorcy i firmy, klimatu społecznego, podstaw prawnych, nadzorczej i przewodniej roli rządu. Zgodnie z tym założeniem analiza projektów gospodarczych podlegających finansowaniu przez islamskie instytucje finansowe obejmuje, obok ocen o charakterze czysto ekonomicznym, kwestie moralne, etyczne i społeczne[2], uzupełniając proces doboru i wyboru zamierzeń wymagających zasilenia finansowego.

[2] Chodzi tu o zdefiniowanie odpowiedzi na pytania odnoszące się m.in. do takich zagadnień, jak: czego dotyczą cele, dla których aplikuje się o zasoby finansowe? Czy realizacja tych zamierzeń przyniesie zindywidualizowane korzyści, czy też korzyści te będą dobrem ogólnospołecznym? Czy realizacja celów będących podstawą finansowania prowadzi do tworzenia sprawiedliwego, uczciwego, zrównoważonego społeczeństwa, czy też wywołuje ona wyzysk, moralną degenerację, napięcia społeczne i nierówność?

Ważną cechą islamskich instytucji finansowych jest również przyjazność wobec przedsiębiorców wypływająca z ich orientacji rozwojowej. Chodzi tu przede wszystkim o skierowanie aktywności tych podmiotów na wsparcie procesów rozwojowych, realizowanych w tzw. fizycznej sferze produkcji i usług, w przeciwieństwie do zwykłego rozwoju finansowego. Ta koncepcja wypływa w sposób bezpośredni z przyjętej przez islam teorii pieniądza, zgodnie z którą pieniądz nie może sam w sobie być źródłem zwiększania bogactwa jego właściciela, a tworzy jedynie potencjalny kapitał, który poprzez wsparcie nowych pomysłów, umiejętności, pojawiających się okazji, ducha innowacyjności daje możliwość traktowania go jako kapitał będący źródłem zdecentralizowanej aktywności gospodarczej oraz sprawiedliwszej dystrybucji dóbr i bogactwa w społeczeństwie.

Innym wymiarem działania islamskich instytucji finansowych, odnoszącym się bezpośrednio do omawianej wyżej cechy, jest przywiązywanie przez nie dużej uwagi do wykonalności projektu, jego użyteczności i solidności przedsiębiorcy, nie zaś do oferowanego zabezpieczenia transakcji finansowej, co pozwala przenieść akcent z finansowej oceny kredytobiorcy na ocenę wykonalności danego zadania. Według ekonomistów islamskich formuła ta staje się swoistą przeciwwagą dla ogromnej koncentracji bogactwa i władzy właściwej kulturze zachodniej, orientując społeczeństwo na akceptację i przyjazność wobec wszystkich, nawet najmniejszych form aktywności gospodarczej.

Przedstawiona charakterystyka uprawnia do sformułowania wniosku, który definiuje finanse islamskie i islamskie instytucje finansowe jako byty ściśle podporządkowane normom moralno-etycznym, które kierują się w swym działaniu określonymi kanonami, umożliwiającymi osiąganie celów o ostro zarysowanej religijnej inspiracji.

3. PLS istota i jego przejawy

Islam, poprzez Koran oraz normy zawarte w Szariacie, nawołuje swoich wyznawców do inwestowania posiadanych zasobów finansowych i wchodzenie w rolę wspólnika, nie tylko partycypującego w zyskach płynących z finansowanego przedsięwzięcia, ale również uczestniczącego w stratach, co przejawia się w zrównaniu stron danej transakcji w obliczu ryzyka jej niepowodzenia. Przejawem tego podejścia staje się przekonanie, zgodnie z którym zarówno kapitałodawca, jak i kapitałobiorca winni solidarnie dzielić między siebie ryzyko transakcji i korzyści osiągane z finansowanego projektu.

Przyjmując taką optykę, muzułmanin znajduje się w środowisku, w którym religia i płynące z niej normy etyczno-moralne zachęcają go do inwestycji wspierających realizację celów o charakterze społecznym, nie zaś jednostkowym, przy równoległym zakazywaniu działalności wiązanej z zarobkowaniem opartym na inwestowaniu posiadanego kapitału bez narażania się na ryzyko jego utraty. Stąd też

wyznawcy islamu mogą inwestować swój majątek w przedsięwzięcia niosące ze sobą pewien poziom ryzyka lub odnotowują straty wynikające z dewaluacji niezagospodarowanych zasobów finansowych na skutek inflacji. Ważne jest również, że islam, zabraniając inwestycji w przedsięwzięcia o stałej, z góry określonej stopie zwrotu, głosi koncepcję podwyższonego ryzyka inwestycyjnego, a tym samym zezwala na proporcjonalny układ zależności między wyższym zwrotem z kapitału zaangażowanego w finansowanie danego projektu a jego podwyższonym ryzykiem realizacji [3, s. 11-14].

Zasada PLS i jej odwzorowanie w produktach finansowych są mocno akcentowane w literaturze teoretycznej charakteryzującej specyfikę finansów islamskich, a wyrazem jej zastosowania w praktyce gospodarczej są (według wielu islamskich ekonomistów) kontrakty *musharakah* i *mudarabah,* zawierane co najmniej pomiędzy dwiema stronami, w których składają one swoje zasoby (finansowe/rzeczowe/niematerialne/osobowe) we wspólnym przedsięwzięciu, dzieląc się wzajemnie zyskami i stratami.

Istotą PLS jest przesłanka, zgodnie z którą finansujący (wnoszący kapitał) nie jest traktowany jako pożyczający, lecz bardziej jako inwestor, niezabezpieczony z góry na realizację dodatniej stopy zwrotu. W zależności od rodzaju kontraktu inwestujący pokrywa całość lub część strat, odpowiadając za nie do wysokości wniesionego kapitału przy równoległym udziale w realizowanych zyskach, ustalonym w drodze umowy między stronami kontraktu.

System PLS wraz z zakazem odsetek, tworząc teoretyczne i praktyczne modele finansów islamskich, stał się podstawą mobilizacji kapitału wykorzystanego w finansowaniu celów produkcyjnych i rozwoju islamu. Tezę tę potwierdza również A. Udowich [11, s. 180, za: 3, s. 12], wskazując, że *mudarabah* i *musharakah,* jako typowe przejawy stosowania modelu PLS, pozwoliły zorganizować cały zasób monetarnych źródeł średniowiecznego świata islamu do finansowania rolnictwa, rzemiosła, manufaktur i handlu zagranicznego.

4. *Musharakah* – istota, mutacje, wykorzystanie

Kontrakt *musharakah* traktowany jest jako emanacja praktycznego zastosowania zasady PLS, zbliżając się w swej charakterystyce operacyjnej do właściwego kulturze zachodniej modelu *joint-venture*. Historyczny rozwój tej formy finansowania i powiązań pomiędzy stronami kontraktu handlowego bierze swoje początki z transakcji odnoszących się do finansowania rolnictwa, w których np. nawiązywano różne formy partnerstwa w gospodarowaniu ziemią, łączono czynniki produkcji czy też tworzono przedsięwzięcia o charakterze gospodarczym, w których obok czynników materialnych wnoszono również specjalistyczną wiedzę, traktowaną jako zasób kapitałowy.

Obecnie *musharakah* jest kontraktem posiadającym wiele odmian i mutacji. Jego podstawowe założenia można przedstawić w następujący sposób [4, s. 7]:

- jest to transakcja zakładająca współfinansowanie danego projektu na zasadzie spółki,
- w skład spółki może wchodzić wielu partnerów, z których każdy, wnosząc kapitał, przejmuje udział w zyskach i stratach do wysokości wniesionych udziałów,
- ze swej istoty kontrakt ten winien być wykorzystywany do długoterminowego finansowania projektów inwestycyjnych,
- finansowane przedsięwzięcie stanowi samodzielny byt prawny, w którym instytucja finansująca (np. bank) posiada prawo głosu proporcjonalne do wniesionego weń kapitału, pozbywania się swych udziałów, wnoszenia o upadłość, likwidację itp.,
- wszystkie strony uczestniczące w finansowanym projekcie mają prawo udziału w zarządzaniu współfinansowanym projektem.

Poniżej przedstawiono operacyjną charakterystykę kontraktów *musharakah,* właściwych dla różnych obszarów ich wykorzystania w praktyce gospodarczej.

Finansowanie eksportu

Kontrakt *musharakah* nawiązywany jest pomiędzy bankiem eksportera a nim samym w momencie otwarcia przez importera akredytywy, z której realizowane będą w przyszłości płatności za dobra dostarczone na rzecz importera. Środki pozyskane z kontraktu *musharakah* dają możliwość eksporterowi zgromadzenia, przetworzenia i przygotowania do eksportu dóbr będących przedmiotem kontraktu, przy równoległym zobowiązaniu banku eksportera do przekazania importerowi wynagrodzenia, jeżeli jego kontrahent nie wywiąże się z przyjętych zobowiązań handlowych. W momencie realizacji płatności z akredytywy kontrakt *musharakah* wygasa.

Mutacją tej formy finansowania eksportu jest sytuacja, w której zarówno bank eksportera, jak i eksporter nawiązują kontrakt *musharakah* umożliwiający im nabycie i przygotowanie do eksportu dóbr będących ich współwłasnością. Importer, po akceptacji dokumentacji charakteryzującej przedmiot transakcji, postawienie go do jego dyspozycji oraz prawa do niego dotychczasowych wspólników, godzi się na wykup udziałów w tych dobrach po wcześniej ustalonej cenie.

Finansowanie importu

Powszechną formą *musharakah* w finansowaniu transakcji importowych jest kontrakt przy użyciu akredytywy z odroczonymi terminami płatności dla importera. Przebieg tej transakcji opiera się na następujących filarach:

a) bank importera otwiera akredytywę na rzecz eksportera, wyznaczając równolegle importera jako swego agenta nabywającego importowane dobra i ponoszącego pełną odpowiedzialność za przebieg i wynik negocjacji,

b) bank importera zobowiązuje swego agenta do nabycia tych dóbr w sytuacji, gdy nie sprzeda on ich w ciągu 30 dni od daty importu (w czasie tego okresu importer może swobodnie dysponować przedmiotem transakcji i zbywać go w dowolnym kierunku),

c) zgodnie z założeniami kontraktu *musharakah*, zysk tej transakcji dzielony jest, po jej zakończeniu, między bankiem a importerem w proporcji uzgodnionej wcześniejszą umową.

Finansowanie working capital

Opierając się na swoim doświadczeniu oraz dostępnej bazie informacyjnej, przedsiębiorstwo wymagające zasilenia finansowego buduje roczną prognozę, w której prezentuje w miesięcznym przekroju swoją dochodowość uwzględniającą pozyskane z kontraktu *musharakah* zasoby kapitałowe. Akceptacja tej prognozy przez inwestora decyduje o wniesieniu środków do finansowanego projektu przy równoległym otwarciu rachunku bankowego przez zasilaną jednostkę gospodarczą i upoważnieniu inwestora do jego obciążania na koniec każdego kwartału kwotą równą szacowanemu w prognozie dochodowi, przypadającemu w swej części temu kapitałodawcy. Wniesiony kapitał zabezpieczany jest np. hipoteką czy gwarancją. Na koniec roku ustalany jest faktyczny wynik finansowy osiągnięty na finansowanym projekcie gospodarczym. Gdy jest on wyższy od kwot pobranych przez inwestora z tytułu udziału w zysku, wówczas nadwyżka traktowana jest jako tzw. rezerwa udziałowa, w sytuacji odwrotnej następuje rozwiązanie rezerwy utworzonej w okresie poprzednim. W momencie zakończenia kontraktu *musharakah* przygotowuje się końcowy rachunek zysków i strat, a wartość ewentualnie występującej rezerwy zostaje podzielona w umownych proporcjach między strony. Gdy w toku kontraktu wartość strat przewyższa wartość zrealizowanej nadwyżki finansowej i tzw. rezerwa udziału jest niewystarczająca na pokrycie ujemnego wyniku, podmiot może zwrócić się do inwestora o zwrot pobranych wcześniej środków w kwocie odpowiadającej pobraniu z rachunku bankowego.

Zaprezentowane formuły kontraktu *musharakah* wykazują pewne właściwości. Należą do nich:

- duża plastyczność operacyjnych charakterystyk, dopasowująca założenia kontraktu i jego przebieg do wymagań, jakie formułują przed nim jego strony,
- oparcie na etyczno-moralnych pryncypiach wyrażanych poprzez zachowanie zasady PLS jako podstawy konstrukcji zasad kontraktu,
- praktyczne zorientowanie na wsparcie potrzeb kapitałowych o charakterze krótkoterminowym, stojące w opozycji do kierunku wykorzystania tego modelu, zgodnego z jego historycznymi założeniami i istotą.

Zdaniem autora, szczególną uwagę należy przypisać trzeciej własności, która bezpośrednio zmienia optykę postrzegania miejsca i roli kontraktu *musharakah* w islamskich technikach finansowania potrzeb kapitałowych.

Po pierwsze, okazuje się, że kontrakt ten jest wykorzystywany w zupełnie odmiennym wymiarze czasowym niż pierwotne jego przeznaczenie, a po drugie praktyka gospodarcza potwierdza, iż jego udział w portfelach inwestycyjnych kapitałodawców jest znikomy, co wskazuje na wypieranie tego modelu przez inne, bardziej „przyjazne" formy finansowania spełniające wymogi formułowane przez islam.

Odnosząc się do kwestii czasowego wymiaru kontraktu *musharakah*, należy stwierdzić, iż jego dominujący, krótkoterminowy charakter staje się pochodną problemów napotykanych przez strony tej transakcji (np. bank i finansowany). I tak dla przykładu, podmioty bankowe uczestniczące w tych kontraktach stawiane są wobec wyzwań wiązanych z [8, s. 20]:

- oceną poprawności przygotowania informacji charakteryzujących ekonomiczno-finansowy obraz działalności prowadzonej przez stronę kontraktu,
- słabością systemów rachunkowości oraz brakiem odpowiedzialności ze strony zewnętrznych firm zajmujących się usługowym prowadzeniem rachunkowości za złe praktyki w tym obszarze, których dopuszczają się finansowane przedsiębiorstwa,
- trudnością wydzielenia transakcji wspieranych kontraktem *musharakah* z ogółu transakcji realizowanych przez finansowanego,
- brakiem odpowiednio wykształconej i wyszkolonej kadry, która mogłaby się zająć monitorowaniem przebiegu transakcji *musharakah*.

Obok wymienionych wyżej dylematów nurtujących islamską instytucję finansową, o praktycznej, krótkoterminowej orientacji *musharakah* decydują też problemy, z którymi spotyka się kapitałobiorca. Wśród nich na uwagę zasługują kwestie: niedopasowania oferty finansowej do zgłaszanych potrzeb, przejęcia zbyt dużego udziału przez instytucję finansującą w zarządzaniu bieżącą działalnością finansowanego czy niechęci do dzielenia się np. z bankiem zyskiem, jaki płynie z realizowanej transakcji.

Analiza wykorzystania transakcji *musharakah* przez islamskie instytucje finansowe wskazuje, że choć formuła ta, obok *mudarabah,* traktowana jest jako emanacja islamskich technik finansowania, to praktyka gospodarcza nie odpowiada temu założeniu, ograniczając faktyczne użycie kontraktów opartych na zasadzie PLS (zob. tab. 1)[3].

[3] Brak jest jednolitych danych ukazujących wykorzystanie islamskich technik finansowania w skali ponadnarodowej. Istniejące statystyki są więc tylko przybliżeniami, bazującymi na mniej lub bardziej dokładnych odwzorowaniach tych transakcji i ich wykorzystania w praktyce gospodarczej.

Tabela 1. Wykorzystanie kontraktów *musharakah* i *mudarabah* przez islamskie instytucje finansowe

Poziom wykorzystania instrumentów PLS	Źródło
10% środków trafia do finansujących za pomocą *musharakah*, 10% za pomocą *mudaraba*	Iqbal M., Molyneux Ph., *Thirty Years of Islamic Banking,* Palgrave Macmillan, New York 2005
Około 20% ogólnoświatowych inwestycji banków islamskich pokrywane jest przez kontrakty PLS	Humayon A. Dar, Presley J. R., *Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking, Management and Control Imbalances,* Loughborouth University, Economic Research Paper No. 00/24
Malezyjski system bankowy raportuje 1% udziału *musharakah* w portfelu islamskich bankowych technik finansowania	*Islamic Finance Outlook 2006,* Standard & Poor's, New York 2006
Dla dziesięciu banków islamskich w Pakistanie minimalny i maksymalny udział kontraktu *musharakah* w portfelu wykorzystywanych form finansowania wynosił od 1 do 20%	Anwar M., *Islamicity of Banking and Modest of Islamic Banking,* Banquet Hall International Islamic University Malaysia, Professorial Inaugural Lecture Series

Źródło: opracowanie własne.

W tym miejscu można postawić pytanie dotyczące przyczyn tego stanu rzeczy. Formułując odpowiedź na to zagadnienie, posłużyć się można następującymi argumentami [6, s. 6-7]:

- kontrakty PLS są ze swej natury obarczane problemem agencji powstającym z tytułu mniejszego zaangażowania przedsiębiorców w kreowanie dochodów jednostek finansowanych na zasadzie PLS w stosunku do właścicieli kierującymi podmiotami wykorzystującymi samofinansowanie;
- aby można było zrealizować kontrakty PLS, muszą się one opierać na jasno zdefiniowanym, przestrzeganym i skutecznym prawie własności. W praktyce w wielu krajach muzułmańskich prawo takie nie jest w pełni chronione, a co za tym idzie – kontrakty PLS uznawane są za mniej atrakcyjne i zawodne w wykorzystaniu;
- islamskie instytucje finansowe muszą, w wyniku narastającej konkurencji wewnętrznej i zewnętrznej, oferować relatywnie mniej ryzykowne formy finansowania potrzeb kapitałowych (w porównaniu z *musharakah* i *mudarabah*), orientując się na produkty, które zachowując swój islamski charakter, ograniczają ryzyko inwestycyjne, szczególnie dla finansującego[4];
- kontrakty PLS z tytułu roli, jaką mogą odgrywać akcjonariusze/udziałowcy w zarządzaniu finansowanym podmiotem, tworzą przestrzeń dla tzw. cichych spółek, w których dokonuje się oderwania własności kapitału od zdolności i możliwości decydowania o działalności jednostki;

[4] Stąd też wysoka popularność tzw. finansowania marżowego *murabahah*, wykorzystanie islamskich form tradycyjnych produktów kredytowych, takich jak kredyt z opłatami manipulacyjnymi, kredyt zero-kosztowy, czy powszechność wykorzystania islamskiej formy leasingu *ijara*.

- niedorozwój wtórnego rynku, na którym można byłoby obracać tymi kontraktami, ogranicza ich wykorzystanie w procesie mobilizowania odpowiednich zasobów finansowych.

Ostatecznie należy stwierdzić, że poziom wykorzystania kontraktów *musharakah* znajduje swoje ograniczenie zarazem w operacyjnej charakterystyce tego produktu i w uwarunkowaniach zewnętrznych, tworzonych przez otoczenie instytucjonalne, w którym funkcjonują islamskie instytucje finansowe, otoczenie gospodarcze, kreowane np. przez poziom rozwoju rynku finansowego, konkurencję na nim panującą czy w końcu skłonność przedsiębiorców do inwestowania i finansowania swego rozwoju poprzez dobór odpowiednich technik i narzędzi zwiększania swej siły kapitałowej.

5. Wnioski

Zaprezentowane w treści artykułu zagadnienia oraz ich analiza oparta na studiach literaturowych pozwalają na sformułowanie dwóch konkluzji o różnym charakterze.

Wniosek ogólny odnosi się do istoty tzw. finansów islamskich (determinowanych przyjętymi normami etyczno-moralnymi, w tym zasadą PLS), rozpatrywanych przez pryzmat korzyści, jakie ta forma pośrednictwa finansowego niesie (a przynajmniej nieść powinna) dla przedsiębiorców, kapitałodawców, systemu bankowego, gospodarki i społeczeństwa. Zgodnie z opiniami wygłaszanymi przez islamskich ekonomistów i dogmatyków religijnych[5], zalety islamskich technik finansowania wskazywane przez wymienione wyżej strony realizują się (zob. m.in. [5, s. 25-26]):

- u przedsiębiorcy – w pozytywnym odbiorze faktu, zgodnie z którym dawca kapitału nie oczekuje spłaty gwarantowanej kwoty odsetek bez względu na powodzenie finansowanego projektu, co jest szczególnie istotne przy finansowaniu nowych, wysoce ryzykownych przedsięwzięć gospodarczych;
- u dawcy kapitału – w większym skupieniu na wyborze projektu inwestycyjnego, sprzyjającemu doborowi przedsięwzięć o wyższym poziomie stopy zwrotu w stosunku do projektów dobieranych na podstawie tradycyjnych kryteriów, uwzględniających obciążenie pełną odpowiedzialnością i ryzykiem finansowanego;
- w systemie bankowym – w przepływie kapitału do projektów niosących wyższy dochód jako konsekwencji stosowania zasady PLS (w systemie bankowości odsetkowej ważniejsze stają się zdolność kredytowa i prawne zabezpieczenie niż zyskowność projektu, co prowadzi do nieefektywnej alokacji kapitału);

[5] Opinie te i oceny na nich opierane wymagają dużej ostrożności w interpretacji.

- w gospodarce – w obniżeniu zagrożenia wystąpienia kryzysu finansowego w stosunku do takiego zagrożenia właściwego dla gospodarek opartych na odsetkowym systemie bankowym;
- po stronie społeczeństwa – w promowaniu aktywności gospodarczej, łączącej poszukiwanie zyskownych projektów z pomocą niesioną małym firmom, traktowanym jako źródło tej zyskowności.

Bez względu jednak na te atrybuty stwierdzić wypada, że zarówno produkty, jak i podmioty je świadczące oraz warunki, w których realizowana jest ich działalność, podporządkowują się normom i celom wyznaczanym przez Koran oraz Szarijat.

Wniosek drugi, szczegółowy, odnosi się w swej treści do kontraktu *musharakah*. Otóż bez względu na aktualny poziom wykorzystania tego modelu finansowania stwierdzić należy, że kontrakt ten jest przynajmniej w swych założeniach odbiciem obowiązujących kanonów religijnych, w którym jak w soczewce skupia się gospodarcza i społeczna filozofia islamu. Jego ewolucja operacyjna, poszukiwanie rozwiązań najlepiej dostosowujących się do zgłaszanych potrzeb oraz uwarunkowań ich zaspokajania jednoznacznie potwierdza fakt użyteczności tego modelu finansowania – użyteczności, którą weryfikowano zarówno w okresie historycznego rozwoju islamskich gospodarek, jak i użyteczności rozpatrywanej przez pryzmat wyzwań stawianych przed islamskimi przedsiębiorcami w bliższej i dalekiej przyszłości.

Lieratura

[1] Anwar M., *Islamicity of Banking and Modest of Islamic Banking*, Banquet Hall International Islamic University Malaysia, Professorial Inaugural Lecture Series.

[2] Ahmad I., *Islamic Finance and Banking: The Challenge of the 21st Century*, in: *Islamic Banking and Finance; The Concept, The Practice and The Challenge*, ed. Ahmed I., Plainfield, Islamic of North America Conference and Programs Series 1999.

[3] Chapra U., *Banks without interest: is it conceivable*, Ahlan wa Sahlan, August 1993, s. 11-14, www.albaraka.co.za/islamicbanking/prohibitionofinterest/conceivable/htm.

[4] Errico L., Farahbaksh M., *Islamic Banking; Issues In Prudential Regulations and Supervision*, IMF Working Paper, March 1998.

[5] Hamid S.A., *Philosophy and Practice of Islamic Economics and Finance*, Southern New Hampshire University, Working Paper nr 2006-01.

[6] Humayon A. Dar, Presley J. R., *Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking, Management and Control Imbalances*, Loughborouth University, Economic Research Paper nr 00/24.

[7] *Islamic Finance Outlook 2006*, Standard & Poor's, New York 2006.

[8] *Islamic Finance and Structured Commodity Finance Techniques: Were The Twain Can Meet*, UNCTAD/DITC/COM/2006/6. S.

[9] Iqbal M., Molyneux Ph., *Thirty Years of Islamic Banking*, Palgrave Macmillan, New York 2005.

[10] *Ten-Year Framework and Strategies, Islamic Financial Services Industry Development*, Islamic Research and Training Institute 2006.

[11] Udowich A., *Partnership and Profit in Early Islam*, Pricenton University Press, Princeton New York 1970.

PROFIT AND LOSS SHARING AND ITS REPRESENTATION IN ISLAMIC BANKING PRODUCTS BASED ON THE EXAMPLE OF MUSHARAKAH CONTRACT

Summary

The objective of the hereby article becomes an attempt to present the core concept of one of the assumptions which are the basis of the so-called Islamic concept of financing, i.e. profit and loss sharing connected with the transaction of return financing, called PLS rule (*Profit and Loss Sharing)*, as well as the presentation of applying this standard in the construction of theoretical assumptions resulting from *musharakah* contract, including the characteristic features of this transaction practical application in its different variations.